

Szacherska, Stella Maria

Nieznane przywileje warszawskie z XV i początków XVI wieku

Przegląd Historyczny 51/2, 368-384

1960

Artykuł umieszczony jest w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych, tworzonej przez Muzeum Historii Polski w Warszawie w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego.

Artykuł został opracowany do udostępnienia w Internecie dzięki wsparciu Ministerstwa Nauki i Szkolnictwa Wyższego w ramach dofinansowania działalności upowszechniającej naukę.

STELLA MARIA SZACHERSKA

przy udziale

Ewy Koczorowskiej-Pielińskiej

Nieznane przywileje warszawskie z XV i początków XVI wieku

Publikacja przywilejów warszawskich nie wykroczyła na ogół poza ramy zakreślone jej przez T. Wierzbowskiego¹. Poza ich nawiasem pozostała niemal całkowicie Nowa Warszawa. Liczne luki wykazują również publikacje przywilejów cechowych, które częściowo tylko oczekiwały się wydania². O takim stanie rzeczy zdecydowała w znacznym stopniu zatrata dokumentów oryginalnych. Fakt ten uzasadnia stopniową publikację rozproszonych kopii oraz materiałów zastępczych, które szczególnie kwerenda niezawodnie pomnoży.

I. DWA PRZYWILEJE NOWEJ WARSZAWY

Brak dokumentów nie wynika z nieuregulowanej sytuacji miasta *extra muros*, o którego samorządzie posiadamy dość wczesne wiadomości. O losie pierwszych przywilejów Nowej Warszawy, które w drugiej połowie XV w. padły ofiarą pożarów, informują dwa wpisy do Metryki Mazowieckiej z lat 1477 i 1481 rejestrujące dokumenty wydane przez Bolesława V na prośbę rajców i mieszczan. Są to:

1. W 1477 r. potwierdzenie jurysdykcji na prawie chełmińskim, zwolnień od ceł na terenie księstwa mazowieckiego oraz odpłatnej na rzecz księcia kary pieniężnej *a percussione alias od bythego*, ustalenie podziału dochodu z jatek, ustanowienie jarmarku;

2. W 1481 r. udzielenie albo odnowienie prawa budowy łaźni i postrzygalni.

Również wystawione podówczas przywileje nie dochowały się jednak do naszych czasów, toteż przedstawiamy je poniżej w takiej postaci, w jakiej przekazała je Metryka Mazowiecka.

¹ *Przywileje królewskiego miasta stołecznego Starej Warszawy, 1376—1772*, wyd. T. Wierzbowski, TNW Wyd. II, Kom. Hist., Warszawa 1913.

² Pomijając pojedyncze przywileje zamieszczone w monografiach, wymienić należy, jako stosunkowo najpełniejsze zbiory, wydane przez B. Ślaskiego: *Dawne przywileje cechu piwowarów miasta Warszawy*, Warszawa 1909; *Dawne ustawy cechu skórników praskich i warszawskich*, Warszawa 1910; *Dawne ustawy cechu złotniczego miasta Warszawy*, Warszawa 1914; *Przywileje dawnego cechu rybackiego w Warszawie*, Warszawa 1908.

Wnikliwa praca A. Wolffa, poświęcona Metryce Mazowieckiej³ a stanowiąca nieocenioną pomoc dla wszystkich korzystających z niej, zwalnia nas od opisu podstawy wydania. Ograniczymy się więc do krótkiej charakterystyki zapisów, sygnalizującej problemy, jakie nasuwa zwłaszcza pierwszy z nich. Punkt wyjścia stanowi stwierdzenie Wolffa, poparte licznymi przykładami, że wpis do Metryki książęcej wyprzedził wystawienie dokumentu. „Podstawą ingrossacji była więc nota w Metryce — jeśli chodzi o treść, formularz zaś ułatwiał ubranie tej treści w postać dokumentu“⁴. Stwierdzenie to wyjaśnia braki formalne, jak brak inwokacji, intytulacji, arengi stosunkowo rzadkiej w dokumentach mazowieckich z XV wieku⁵, promulgacji, korroboracji, której późniejszemu spisaniu służyły zamieszczone na wstępie dane: data, miejsce oraz świadkowie akcji.

Po tych uwagach ogólnych dotyczących obydwóch zapisów przyjrzymy się im kolejno.

1. Zamierzone użycie formularza tłumaczy zwłaszcza strukturę zapisu z 1477 r., pozwala snuć hipotezy o pełnej treści dokumentu zredegowanego na jego podstawie, a na którego faktyczne wydanie wskazuje końcowa notatka *Exivit*. Narracja, powoławszy się na pożar Nowej Warszawy i prośbę jej mieszkańców o odnowienie spalonego przywileju, podkreśla, zgodnie z formularzem przeważającej liczby mazowieckich przywilejów miejskich, troskę księcia o dobro całej jego dziedziny, a zwłaszcza miasta — odbiorcy dokumentu. Następuje po niej stereotypowo sformułowane potwierdzenie jurysdykcji na prawie chełmińskim, znane m. in. z przywileju Janusza Starszego z 1413 r. dla Starej Warszawy⁶. Zasygnalizowawszy w ten sposób formularz, notariusz przeszedł od formy subiektywnej, w której ujęty jest passus pierwszy, do formy obiektywnej, wskazując tym samym, że dalsza część zapiski ma charakter wytycznych dla wygotowania właściwego dokumentu. Na celowe przejście do formy obiektywnej wskazują liczne poprawki w następującym z kolei zwolnieniu celnym z *nostris*, *nostra* na *suis*, *sua* itp. Zwolnienie to, nawiązujące treścią, słownictwem i szablonowymi zwrotami do formularza, nie wymaga omówienia.

Wszystkie punkty precyzują zasadniczo koncesje księcia na rzecz mieszczan. Nie ulega jednak wątpliwości, że w pełnym przywileju interesy książęce nie zostały pominięte. O brzmieniu stojących na ich straży klauzul informują inne dokumenty mazowieckie opierające się na tym samym formularzu. Jego rozbudowaną wersję, zarezerwowaną zapewne dla najznacniejszych ośrodków, reprezentują zwłaszcza przywileje dla stołecznego podówczas (1386) Czerska⁷ oraz dla Starej Warszawy. Nie posiadamy danych pozwalających zaliczyć pierwszy dokument dla Nowej

³ Wolff, *Metryka Mazowiecka, Układ pierwotny, sposób rejestracji*, TNW, Roczn. Kom. Hist., T. I, z. 3, Warszawa 1929.

⁴ A. Wolff, op. cit., s. 105.

⁵ A. Wolff, op. cit., s. 123.

⁶ Wierzbowski, *Przywileje*, nr 8. Por. także przywileje dla: Czerska z 1386 r., AGAD, MK, 194^v—195^v; Ciechanowa z r. 1400, *Kodeks dyplomatyczny księstwa Mazowieckiego*, wyd. J. T. Lubomirski, Warszawa 1863, Dodatek nr VIII; Łomży z 1418 r., AGAD, „Kapicyana” nr 60/11, i in.

⁷ MK 9, 194^v—195^v.

Warszawy, pochodzący może od tego samego wystawcy⁸, jak i jego innowacji z 1477 r., do tej właśnie grupy, coby umożliwiło próbę jego rekonstrukcji. Nie jest zresztą istotne, czy zawierał on np. zastrzeżenie regale górniczego lub postanowienie o pomocy dla księcia w wyjątkowych okolicznościach. Niestety, nota w Metryce nie informuje również o ilości wozów wojenych oraz o wysokości czynszu wskazującej, jak książę oceniał możliwości ekonomiczne miasta. Porównanie przywilejów dla Starej i Nowej Warszawy ujawnia istotną różnicę w podziale dochodu z jatek. Stara Warszawa bowiem uzyskała w 1413 r. dochód z wszystkich jatek. Nowej Warszawie natomiast przyznał Bolesław V, mniej hojny od Janusza Starego, jedną tylko jatkę wolną *pro melioracione civitatis*, z pozostałych zaś zastrzegł sobie udział *secundum consuetudinem et solutionem*. Należy tu zatem brać pod uwagę możliwość pewnego wyrównania przy wyznaczeniu wysokości czynszu. Wątpliwą rekompensatą lub pomocą dla poszkodowanych przez pożar mieszczan byłoby bowiem zwolnienie od win za pobicie, płatnych na rzecz księcia⁹ w sprawach podlegających jego jurysdykcji. Tą skromną koncesją góruje Nowa Warszawa nad Starą, w której przywileju płatność wszelkich kar książęcych została zawarowana.

Pozostaje do omówienia kwestia jarmarku, która naprowadza na ślad rywalizacji i niezbyt zapewne idyllicznych stosunków między Starą i Nową Warszawą. Jak wiadomo, Stara Warszawa uzyskała w 1461 r.¹⁰ przywilej książęcy na 4 jarmarki: w dwa tygodnie po Wielkiejnocy, na św. Jana Chrzciela (24 czerwca), na św. Piotra w okowach (1 sierpnia) oraz na św. Jadwigę (15 października). Tymczasem w 1477 r. potwierdził Bolesław V Nowej Warszawie jarmark również na św. Jadwigę, rzekomo nadany i ustanowiony przez jego poprzedników. Wydaje się, że mieszczanie Nowej Warszawy usiłowali wykorzystać sytuację, aby przenieść posiadany jarmark na rokującą większe powodzenie datę. Rajcy Starej Warszawy „obłożyli jednak aresztem“ w dn. 20 czerwca 1478 r. notę wzmiankowanego przywileju, „aż do czasu gdy książę rozstrzygnie między nimi w sprawie jarmarku na św. Jadwigę“. Daty jarmarków, ich siła przyciągania dla ludności okolicznej, posiadały bowiem istotne znaczenie dla obrotów handlowych. Wskazuje na to choćby fakt, że w przywileju dla Starej Warszawy z 1461 r. dokonano zatwierdzonej niewątpliwie poprawki z trzech jarmarków na cztery, uzupełniając zarazem ich wykaz przez dopisanie jarmarku na św. Jana¹¹. Dawność praw Starej Warszawy do jarmarku na św. Jadwigę uwydatnia fakt, że w tym okresie odbywały się tam *iudicia magna bannita*¹². Wydaje się zatem, że Stara Warszawa odniosła w tej kwestii zwycięstwo, gdyż wśród trzech jarmar-

⁸ Hipotezę taką nasuwa ożywiona działalność Janusza Starszego na polu unormowania sytuacji prawnej miast mazowieckich. Por. F. Kozłowski, *Dzieje Mazowsza za panowania książąt*, Warszawa 1858, s. 251. Także S. Pazyra, *Geneza i rozwój miast mazowieckich*, Warszawa 1959, II wyd., s. 136 nn., wskazuje na natężenie ruchu lokacyjnego od 2-jej połowy XIV w.

⁹ Por. K. Dunin, *Dawne prawo mazowieckie*, Warszawa 1880, s. 197—198.

¹⁰ Wierzbowski, *Przywileje*, nr 13.

¹¹ O dokonanych uzupełnieniach oraz wystawieniu nowego, nie pieczętowanego jednak dokumentu por. A. Wolff, *op. cit.*, s. 114—115.

¹² Por. AGAD, SW nr 527, Księga Lawnicza Starej Warszawy 1454—1472, *passim*.

ków przyznanych Nowej Warszawie przez księżną Annę w 1504 r.¹³ nie znajdujemy już targów na św. Jadwigę. Wprawdzie dopisek *Exivit* łączący się z opieczętowaniem dokumentu, a późniejszy od protestu z 20 czerwca 1478 r.¹⁴, wskazuje pozornie, że dokument został wydany w pierwotnym, utrwalonym w Metryce brzmieniu. W świetle przywileju księżny Anny z 1504 r. należy jednak przypuszczać, że przez zaniedbanie kancelarii nie dokonano wpisu metrycznego dotyczącego zmiany daty jarmarku na jedną ze znanych później.

2. Wpis z 1481 r. dotyczący łaźni i postrzygalni nie nasuwa szczególnych problemów. Jak wynika ze wstępu, książę odnawia tu również spalony przywilej. Zyskujemy w ten sposób pierwszą wiadomość o łaźni w Nowej Warszawie, natomiast postrzygacze z Nowej Warszawy występują już wcześniej w księgach miejskich¹⁵. Nota przywileju z 1481 r. uprawnia do zatrudnienia jednego łaźniebnika oraz jednego postrzygacza. Pełny dokument przekazywał zapewne dochód z tych instytucji na rzecz miasta, jak to widzimy w innych przywilejach¹⁶.

II. PRZYWILEJE CECHOWE

W obecnych badaniach nad dziejami rzemiosła zmniejszyła się rola przywilejów cechowych. Ustalają one wprawdzie prawa i obowiązki członków danego cechu, zawierają postanowienia mające zapewnić jakość produkcji, zapobiec konkurencji pozacechowej, regulować finansowe warunki zatrudnienia. Tylko marginesowo jednak przywileje poruszają na ogół kwestie techniczne produkcji, jeśli nie pomijają ich całkowicie. Nie znajdujemy w nich zatem tych elementów, które wysunęły się na pierwszy plan zainteresowania. Nie oznacza to wszakże zupełnej eliminacji tych przywilejów ze współczesnych badań, dla których, poza zawartymi w nich okruciami informacji o technice oraz normach prawnych pracy ucznia i czeladnika, istotne są również daty ukonstytuowania się cechów świadczące o stopniu rozwoju rzemiosła w danym mieście.

Skąpo przedstawiają się w tym względzie nasze wiadomości o rzemiośle warszawskim. Licznie występują w księgach miejskich z XV w. rzemieślnicy, ich transakcje, zwłaszcza nieruchomości¹⁷ czy spory z uczniami¹⁸, pierwsze wzmianki o cechach warszawskich pochodzą

¹³ *Kod. dypl. ks. Mazowieckiego*, nr 277.

¹⁴ Terminus *ad quem* wystawienia dokumentu stanowi następną sygillacja z 10 marca 1481.

¹⁵ Bibl. Czartoryskich nr 3140, Ks. Ławnicza Nowej Warszawy 1417—1485, msszypis przygotowany do druku przez prof. dr A. Wolffa, s. 32, 73 — r. 1419, 1453. AGAD, SW nr 527, f. 200 — r. 1466. Jakkolwiek jest to księga ławnicza Starej Warszawy, wpis dotyczy postrzygacza Pawła z Nowej Warszawy.

¹⁶ Por. np. Wierzbowski, *Przywileje*, nr 1, oraz *Kod. dypl. ks. Mazowieckiego*, Dodatek nr VIII.

¹⁷ Por. np. *Księgi ławnicze miasta Starej Warszawy z XV wieku t. I, Księga nr 525 z lat 1427—1453*, wyd. S. Ehrenkreutz (w:) *Pomniki Prawa* wyd. przez Warsz. Archiwum Główne, t. III, Warszawa 1916, passim; Bibl. Czartoryskich nr 3140, Ks. Ławnicza Nowej Warszawy 1417—1485, passim; AGAD, SW nr 527. Ks. Ławnicza Starej Warszawy 1454—1472, passim i in.

¹⁸ Por. na przykład AGAD, SW nr 527, f. 200 — r. 1466; NW nr 133: f. 1305 — r. 1494, f. 1043 — r. 1518; SW nr 529, f. 194v — r. 1519 i in.

jednak dopiero ze schyłku XV i początków XVI w.¹⁹ Wzmianki te informują nas wprawdzie o istnieniu organizacji cechowej, którą potwierdził następnie Zygmunt I w 1527 r.²⁰, daty założenia cechów i ich pierwsze przywileje nie są jednak przeważnie znane. Prace²¹ poświęcone poszczególnym cechom z początkiem bieżącego stulecia wskazują niejednokrotnie na ich wczesną, niedostatecznie udokumentowaną metrykę, przekazują natomiast przywileje wydane dopiero po przyłączeniu Mazowsza do Korony, na ogół z połowy XVI w. Otrzymujemy tym samym zniekształcony, zbyt kontrastowy obraz rozwoju rzemiosła warszawskiego w okresie książęcym i królewskim, na który przenosi się całkowicie punkt ciężkości. W innym świetle pozwolą nam dojrzeć poszczególne fazy rozwoju rzemiosła dwa dokumenty: dla kuśnierzy warszawskich oraz dla piwowarów Nowej Warszawy.

1. Przywilej dla warszawskiego cechu kuśnierzy wydany przez Bolesława księcia mazowieckiego w 1478 r. przekazuje Metryka Mazowiecka z zasygnalizowanymi na wstępie brakami formalnymi, lecz podając jego kontekst w dosłownym przypuszczalnie brzmieniu. Przywilej ten nie był znany autorowi „Dziejów zgromadzenia kuśnierzy miasta stołecznego Warszawy“, który przyjmuje jako hipotetyczną, nie popartą dowodami datę założenia cechu — r. 1476²². Zwyczajowa frazeologia dokumentu z 1478 r. stwierdzając ustanowienie cechu kuśnierzy przez księcia nie przesądza o jego wcześniejszych może początkach. Była to jednak zapewne pierwsza ustawa tego cechu. Pochodzący z XVII w. i przechowywany jeszcze w obecnym stuleciu przez cech „Inwentarz Praw Cechowych y innych Rzeczy...“ wymienia bowiem w spisie pod tytułem *Anno Domini 1666 za Panów Starszych Pana Matyasza Surmikowskiego, Pana Pawła Skorzenskiego, Gminnych Pana Marcina Chudzińskiego poinwentowane są przywileia wszystkie iako y dekreta temu Bractwu do rządu iako y na obronę przeciw wszelakim przeszkodnikom służące na pierwszym miejscu. Przywilej Xiążęcia Mazowieckiego Bolesława na Pargaminie 1478*²³. Dokument ten zaginął przed r. 1800, gdyż wśród dokumentów przyjętych wówczas przez nowe władze cechowe pierwsze miejsce zajmuje *Przywilej Konrada Xięcia Mazowieckiego, zakazujący krawcom roboty kuśnierskiej, w Czersku dany z r. 1493*. Jak stwierdza F. Reinstein, nie był to dokument oryginalny, lecz późniejsza znacznie kopia²⁴. Z przytoczonej przez niego treści dokumentu wynika, że było to tłumaczenie na język polski dokonane, może w XVII w., przed wzmiankowanym tu spisem z 1666 r., w którym pod tytułem *Przywilej nadany od Xiążąt Mazowieckich naprzeciwko Panom Krawcom* figuruje jako dwunasta pozycja²⁵ po innych chronologicznie późniejszych, lecz oryginalnych przywilejach. Dokument Konrada III jest tu o tyle istotny, że powołując się na przedłożo-

¹⁹ E. Koczorowska-Pielińska, *Struktura gospodarczo-społeczna Nowej Warszawy w XV wieku*, „Przegląd Historyczny” t. XLIX, 1958, s. 303.

²⁰ Wierzbowski, *Przywileje*, nr 32.

²¹ Por. np. J. Lewiński, *Szewcy warszawscy*, Warszawa 1908.

²² F. Reinstein, *Dzieje zgromadzenia kuśnierzy miasta stołecznego Warszawy. W setną rocznicę ustawy rzemieślniczej, w 440-tą swego istnienia, w roku 3-cim wojny wszechświatowej*, Warszawa (1916), s. 14.

²³ F. Reinstein, op. cit., s. 23—24.

²⁴ F. Reinstein, op. cit., s. 14—15.

²⁵ F. Reinstein, op. cit., s. 25.

ny przywilej wcześniejszy potwierdza jeden z jego znanych nam artykułów. Wskazuje zatem, niezależnie od wpisanego do Metryki w 1478 *Exwit*, że zaczerpnięty z niej i publikowany tu przywilej identyczny jest z wymienionym w inwentarzu z 1666 r.

2. Przywilej dla cechu piwowarów Nowej Warszawy, wydany przez jej burmistrza i radę w 1513 r. a zachowany w transsumpcie Zygmunta Augusta z 1558 r., dotarł do nas pod postacią oblaty w Aktach Ziemi i Grodu Warszawskiego Dissol. nr 22. Pisana tą samą ręką składka, na której między innymi zapiskami mieści się kopia przywileju, obejmuje wyłącznie 1560 r. Dokument nasz jest najstarszym z znanych dotychczas, choć zapewne nie pierwszym przywilejem piwowarów Nowej Warszawy. Pierwszy znany przywilej cechu starowarszawskiego pochodzi z 1545 r.²⁶ Na przywilej wydany przez radę Nowej Warszawy a potwierdzony przez Zygmunta Augusta i z kolei przez Henryka Walezego powołał się następnie Stefan Batory²⁷, który zatwierdził go również, lecz nie powtórzył *in extenso*, a podał jedynie artykuły uzupełniające²⁸. I ten również przywilej znany był wydawcy „Dawnych przywilejów cechu piwowarów miasta Warszawy“ tylko dzięki potwierdzeniu Władysława IV z 1633 r.²⁹ Podstawowe postanowienia pierwotnego przywileju piwowarów odsłania dopiero zamieszczony poniżej. Fakt, że wystawcą jego jest nie książę, lecz rada Nowej Warszawy, wskazuje na ewolucję roli i znaczenia tamtejszego samorządu miejskiego.

3. Nie wykluczając możliwości uzyskania dalszych materiałów drogą kwerendy, powinniśmy jednak zadać sobie pytanie, czy wykorzystano tym samym wszelkie dostępne nam środki dla odzyskania warszawskich przywilejów cechowych. Przywileje dla cechu szewców w Grójcu: a) Konrada, Kazimierza, Bolesława i Jana książąt mazowieckich z 1468 r.³⁰ oraz b) Konrada księcia mazowieckiego z 1469 r.³¹ sygnalizują nadawanie cechom wszystkich miast mazowieckich jednolitych ustaw regulujących zakup surowców. Szewcy grójcecy otrzymali bowiem — *in emptione cutium, cinerum, d a m b alias corticum et aliorum necessariorum ipsum artificium concernentium* — — *ius simile, quo aliae civitates seu oppida notra potiuntur* — —³². Wolno nam przypuszczać, że na treść tych ustaw

²⁶ B. Ślaski, *Dawne przywileje cechu piwowarów miasta Warszawy*, s. 7 nn.

²⁷ *Significamus praesentibus litteris nostris - - exhibuisse coram nobis certos consiliarios nostros nomine braseatorum tabernatorumque, Novam Civitatem nostram Varsoviensem incolentium, litteras pargameneas, titulo et sigillo subappenso Serenissimi Henrici protunc regis Poloniae, antecessoris nostri, communitas, continentes in se confirmationem divi olim Sigismundi Augusti, itidem regis Poloniae, praedecessoris nostri desideratissimi, certorum articulorum, eisdem braseatoribus et tabernatoribus pro bono illorum regimine per proconsulem, consules et scabinos eiusdem Civitatis Novae Varsoviensis concessorum, atque articulos certos, eisdem litteris per memoratos antecessores nostros adiunctos et additos, sanas, salvas et integras, nullique vitio aut suspitione obnoxias*. AGAD, MK 113 —366—367^v.

²⁸ *Nos vero easdem litteras confirmationum et articulos, in eisdem contentos et descriptos, considerantes earum et eorum prolixitatem, hisce litteris nostris (excepto unc articulo, una cum declaratione alterius articuli inferius descripta) inserere praetermisimus*. MK 113, 366—366^v.

²⁹ B. Ślaski, op. cit., s. 16 nn.

³⁰ AGAD, Dok. perg. nr 3586.

³¹ Zachowany w transsumpcie Zygmunta Augusta króla polskiego z 1555 r. AGAD, Dok. perg. nr 3587.

³² Tamże.

wywarły decydujący wpływ przywileje cechów warszawskich, gdyż szewcy zakroczymscy uzyskali już w 1448 r. od Bolesława mazowieckiego przywilej, w którym kwestia ta sformułowana jest identycznie, z tym jednak, że książę nadaje także prawo — — *quemadmodum in civitate nostra Warschouiense servatur in talibus consuetudo*³³. Do burmistrza i rady Starej Warszawy zwrócili się też w blisko 150 lat później szewcy z Zakroczymia z prośbą o odpis pewnego artykułu, zawartego w królewskim już wprawdzie przywileju dla tamtejszego cechu szewców, a dotyczącego zapobiegania skupowi skór przez odsprzedawców. Uzyskane w 1584 r. — — *rescriptum* — — *sub titulo et sigillo consulum Civitatis Antiquae Warschawiensis* — — szewcy zakroczymscy cenili sobie wysoko, czego dali dowód wnosząc je do ksiąg zakroczymskiego sądu grodzkiego³⁴.

Szczególnie wyraźnie występuje rola cechów warszawskich w dwóch jednobrzmiących niemal przywilejach księcia Janusza: a) z 1524 r. dla kowali, nożowników, ślusarzy i garbarzy w Czersku³⁵, b) dla krawców, kuśnierzy i prasolów w Zakroczymiu³⁶, którym zezwolił na utworzenie cechu *more civitatis Warschouiensis*. W mniejszych jednak miastach, w przeciwieństwie do warszawskiego przywileju piwowarskiego z 1513 r., nadawcą był nadal książę a nie rada.

Jeszcze w 1631 r. cech krawców w Warce prosił cech Starej Warszawy o odpis dawnego przywileju książęcego. W odpowiedzi czytamy: „— — Nam tedy cechmistrzom rzemienia krawieckiego zupełnemu cechowi naszemu Miasta naszego Starego Warszawskiego przez starsze mistrze tegoż rzemienia krawieckiego miasteczka Warki z utciwym ukłonieniem nas pożąдали, aby uchwałę i postanowienia dla porządku dobrego a chwalebne go i na sprawę porządniejszą temuż cechowi krawieckiemu z postanowienia statutów naszych, żebyśmy im dali i wydali na ten kształt, jako sami przedtym przez sławne a chwalebne pamięci Pana a Pana Conrada Xiążęcia Mazowieckiego nam łaskawego pozwolone mielichmy“. Użyczony dalej odpis a de facto tłumaczenie warszawskiego przywileju cechowego, datującego zapewne jeszcze z XV w., wniesione do wareckich ksiąg miejskich³⁷, stało się z kolei fundamentem prawnym wareckiego cechu krawców.

Badanie mazowieckich przywilejów cechowych zachowanych w oryginale, poszukiwanie w Metryce, księgach miejskich oraz sądowych, grodzkich i ziemskich, rokuje zatem nadzieje odnalezienia lub odtworzenia zaginionych przywilejów warszawskich.

Pozytywnym widokom ich rekonstrukcji zakresła jednak pewne gra-

³³ Przywilej ten przedstawiciele cechu szewców w Zakroczymiu oblatowali dwukrotnie: a) w 1584 r. dokument oryginalny Bolesława księcia mazowieckiego z 18 lutego 1448, AGAD, Zakroczymskie Grodzkie Wieczyste, 51, 499—499v; b) w 1590 r. dokument Zygmunta III króla polskiego z 12 kwietnia potwierdzający dokument Stefana Batorego z 25 września 1577, który zawiera potwierdzenie dokumentu Zygmunta Augusta z 11 maja 1555, potwierdzającego przywilej Bolesława, księcia mazowieckiego, z 18 lutego 1448, AGAD, Zakroczymskie Grodzkie Wieczyste nr 55, 505—506.

³⁴ Zakroczymskie Grodzkie Wieczyste 51, 500.

³⁵ AGAD, MK 41, 11v—12.

³⁶ AGAD, MK 41, 71—71v.

³⁷ AGAD, Dok. perg. nr 7029.

nice fakt, że przywileje cechowe miast mazowieckich ograniczają się nieraz do powołania na nieznany dziś pierwowzór warszawski, jak to czynią przytoczone tu przywileje zakroczymski i czerski. We wzmiankowanych przywilejach znajdujemy przede wszystkim postanowienia dotyczące kar za wykroczenia popełnione przez członków cechu³⁸. Dość szczegółowo sformułowane są również zasady wyboru władz cechowych *iuxta consuetudinem dicte nostre civitatis Warschouiensis*³⁹. Natomiast o innych interesujących nas kwestiach dowiadujemy się tylko: *Aliisque omnibus et singulis condicionibus articulis, posicionibus et dispositionibus universis eadem fraternitati, quemadmodum fraternitas Warschouien-sis utitur et gaudet, uti, potiri et gaudere dominus princeps cecessit et donavit ac concedit per presentes* — —⁴⁰. Są jednak również i takie przywileje cechowe, które powtarzają postanowienia warszawskie w całości, jak np. przywilej krawców wareckich. Uzasadniają tym samym wysunięty tu postulat poszerzenia bazy źródłowej badań nad dziejami rzemiosła warszawskiego, szerokiego uwzględnienia ich mazowieckiego tła.

³⁸ Przywilej cechu kowali, nożowników, ślusarzy i garbarzy w Czersku z 1524 r., MK 41, 11v; przywilej cechu krawców, kuźnierzy i prasołów w Zakroczymiu z 1525 r., MK 41, 71—71v.

³⁹ *Item quolibet anno iuxta consuetudinem dicte nostre civitatis Warschouien-sis seniore inter se ex eisdem artificibus valentiorum eligere debebunt et poterint im [s] perpetuum, requisita tamen voluntate consulum loci pro tempore existentium ac eorum confirmatione habita.* MK 41, 12 oraz 71. Przywilej szewców zakroczymskich przewidywał wybór dwóch starszych, Zakroczymskie Gr. Wiecz. 51, 499.

⁴⁰ MK 41, 12, 71v.

Zakroczym
26 lutego 1477

Bolesław książę mazowiecki odnawia przywilej Nowej Warszawy, który spłonął w czasie pożaru miasta.

AGAD, *Metryka Koronna* 9, 85—86.

Innovacio iurium Civitatis Warschouiensis Nove.

Anno ut supra in Zakroczim feria quarta proxima post dominicam Invocavit presentibus dominis Johanne Lypsky Wyznensi castellano, Petro de Ossyek canonico Warschouiensi, curato in Radzykowo et notario Zakroczimensi, Andrea Pyrog de Cobilyno tribuno Lomzensi etc. Exposuerunt coram nobis consules et cives civitatis Noue Warschouiensis, quomodo ipsorum civitate ardente Noua Warschoua privilegium ipsorum et iura eiusdem Civitatis Noue Warschouiensis, per predecessores nostros donata, sunt exusta et in cineres redacta, tandemque nobis supplicaverunt, quatinus ipsis huiusmodi iura innovare, dare donareque dignemur. Quorum precibus [86^v] nos benigniter et favorose acclinati cupientes bona ducatus nostri ampliare et specialiter civitatem nostram Nouam Warschouiam et inhabitatores eiusdem locatos et locandos nostra pietate ducali et munificencia consveta et prerogativa speciali visitare, ut ipsa civitas illustrata libertatibus et iuribus inferiorius scriptis eo celerius possit collocari et ad uberiores fructus deduci et converti, iura infrascripta omnibus incolis sive inhabitatoribus predictae Civitatis Noue Warschouiensis locatis et locandis gracie concedenda et presencium tenore concedimus ita, quod incole seu vices civitatis predictae in omnibus suis causis magnis et parvis, videlicet turti, homicidii, incendii, membrorum mutilaciones, violencie, stupri ea false metrete, ponderis et mesure ceterisque viciis, quibuscumque nominibus nuncupentur, iuxta excessum malefactorum et maleficiorum in graniciebus et metis memorate civitatis perpetratorum et perpetratorum inter homines predictae civitatis ac ad ipsam civitatem pertinentes plenam et omnimodam potestatem habebunt iudicandi, sentenciandi, puniendi et condemnandi, prout ius Culmense et ius civile in omnibus suis punctis, articulis, condicionibus, dispositionibus et clausulis universis requirit et postulat, hac tamen condicione interposita: si, quod absit, aliquem ex nobilibus vel militibus quibuscumque dominii nostri scelus aliquod ex premissis vel aliis quibusvis in civitate iam descripta contigerit perpetrare vel in metis civitatis eiusdem, ad iudicium civile iudicaturi minime attrahantur, quos dominus dux per se et barones suos iudicandos discernere reservat. Si vero in aliquo maleficio perpetrato et perpetrando aliquis extraneus, puta militalis rusticus, episcopalis et monachalis per homines dicte civitatis detineri valuerit, ipso iudicio civili iudicetur. Si autem peracto [-iudic-] maleficio idem extraneus, ut predicatur, detencioni predictorum civium effugerit et iuri civili antedicto parere noluerit, extunc de ipso

* Z uwagi na przeważającą liczbę przekazów sprzed połowy XVI w., wszystkie przywileje podano zgodnie z „Projektem instrukcji wydawniczej dla pisanych źródeł historycznych do połowy XVI wieku” A. Wolffa („Studia Źródłoznawcze”, I, 1957).

Za pomoc przy skolecjonowaniu dokumentów składamy serdeczne podziękowanie mgr J. Płosze, adiunktowi AGAD w Warszawie.

more consveto iudicialiter sententia diffinita tamdiu malefactor ingressu civitatis et granicierum eiusdem carebit libero, donec realis ac debita satisfaccio per eundem malefactorem peracta fuerit civitati memorate; alioquin si malefactor huiusmodi contumax et rebellis in ipsa civitate et graniciebus suis per predictos cives quando-cunque temporibus vite sue potuerit detineri, iuxta excessum ipsius et delictum, quemadmodum ius civile decreverit et determinaverit, puniatur. Insuper memoratis civibus [-nostris-] suis per omnia loca theloneorum in dominio [-nostro-] suo serenissimus dominus dux Boleslaus dedit sine omni exactione thelonei transitum liberum et securum, hoc est in terra [-nostra-] sua Mazoviensi secundum consvetudinem, prout et aliis civitatibus. Cum vero cum mercibus suis ipsi cives versus partes alienas [f. 86] quascunque intenderint proficisci et transire, tunc thelonea [-nostra-] iuxta consvetudinem in ducatu [-nostro-] ipsius dare et solvere tenebuntur. Interea dominus dux memoratus absolvit civitatem sepedictam et incolas eiusdem a percussione alias od bythego, scilicet sexagena, quod eandem solvere non tenebuntur. Item admisit dominus princeps, ut forum annuale pro festo sancte Hedvigis a predecessoribus Sue Serenitatis donatum et statutum secundum consvetudinem antiquam inviolabiliter observetur^a. Ceterum dominus dux ex liberalitatis sue munificencia civitati eidem et consulibus ac inhabitatoribus eiusdem dedit et donavit unum dumtaxat maccellum pro melioracione civitatis liberum et absolutum ab omni census solucione, cetera vero macella secundum consvetudinem et solucionem eorundem pro se et suis successoribus dominus princeps reservavit, prout ab antiquo de eisdem dari et solvi fuit consvetum.

^bAnno etc. LXXVIII feria sexta ante s. Johannis Baptiste in Warschouia domini consules Warschouie Antique privilegii notam supra scriptam in cancellaria arrestaverunt tamdiu, quousque dominus dux de foro annuali s. Hedvigis inter eos discernet^b.

Exivit.

^a Końcowe dwie sylaby wyrazu poprawione tą samą ręką.

^{b-b} Scieśniony dopisek z 20 czerwca 1478 ręką Dzierżława z Popielżyna proto-notariusza a następnie podkanclerzego. O jego karierze w kancelarii Bolesława V por. A. Wolff, *Metryka Mazowiecka*, s. 68. Za identyfikację pisarza oraz wszelkie cenne uwagi, a zwłaszcza za wskazanie przywileju piwowarów dziękujemy jak najserdeczniej prof. dr. A. Wolffowi.

Warszawa
10 marca 1481

Bolesław książę mazowiecki odnawia przywilej na łaźnię i postrzygalnię dla Nowej Warszawy.

AGAD, *Metryka Koronna* 9, 132^v.

Anno domini millesimo quadringentesimo octuagesimo primo.

Balneum et rasorium Civitatis Nove Warschouie.

Anno, loco et testibus¹ quibus supra, sabato proximo ante dominicam Invocavit. Exposuerunt coram nobis consules et cives civitatis Noue Warschouie, quomodo ipsorum civitate ardente Noua Warschouia privilegium ipsorum et iura civitatis Noue Warschouie per predecessores nostros donata sunt exusta et in cineres redacta, tandemque nobis supplicaverunt, quatenus ipsis huiusmodi iura innovare, dare, donareque dignemur. Quorum precibus nos benigniter et favorose acclinati, cupientes bona ducatus nostre ampliare et specialiter civitatem nostram Nouam Warschowiam et inhabitatores eiusdem locatos et locandos nostra pietate ducali et munificencia consveta et prerogativa^a speciali visitare, ut ipsa civitas illustrata libertatibus et iuribus, eius inhabitatoribus et civibus per nos datis et in privilegio ipsorum enodatis, eo celerius possit collocari et ad uberiores fructus deduci et converti, ac in eadem civitate meliorem condicionem efficere cupientes, ipsis rasorium ac balneum in eadem civitate pro eorundem civium voluntate regendum et gubernandum committimus, necnon rasorem in rasorio et balneatorem in balneo constituendum ac cum omnimoda potestate dandum contulimus et perpetuis temporibus conferimus.

Exivit.

---

¹ *Wpis na k. 132 pod tytułem Virgultum magistri Nicolai de Mnyschewo podaje miejsce wystawienia i świadków jak następuje: - - in Warschowya presentibus dominis Jacobo de Golinyno castellano Czechonowyensi, Nicolao Drusbycz de Zawsthowo vexillifero, Johanne de Rzwyen iudice, Allexio de Nyedarzino succemario Warschowiyensi etc.*

^a *Wyraz poprawiony tą samą ręką.*

Warszawa
18 czerwca 1478

Bolesław książę mazowiecki ustanawia cech kuźnierzy w Warszawie oraz zatwierdza jego prawa.

AGAD, *Metryka Koronna* 9, 102—103.

Fraternitas pellificum Warszouiensium.

Anno, die, loco et testibus¹ ut supra. Quomodo cupiens dominus dux pellificibus Warszouiensibus in eorum artificio meliorem facere condicionem, defectibusque, iniuriis et perplexitatibus sepe evenientibus viam precludere, fraternitatem et iura infrascripta articulatum conscripta eis donavit in perpetuum observanda, ad petitiones dominorum consulum Warschouiensium data et tradita. In primis itaque omnis pellifex sive sodalis cupiens et volens esse magister artificii pellificini fraternitatis Warszouiensis per litteras aut verbotenus per magistrum, cui servivit discendo artificio, se iustificet con|-u-|servacionemque laudabilem et honestatem suam approbet, quomodo a suo magistro recessit aut pro annis sibi satisfecit. Quo facto, debet et tenetur unam sexagemam grossorum in mediis grossis fraternitati Warszouiensi prenominate dare et reponere |-tenetur-| presentibus, preter filios pellificum Warszouiensium post^a mortem patrum suorum [120°] in bona eorum iure hereditario succedencium, qui sexagemam huiusmodi fraternitati minime solvere teneantur prenominate. Et deinde idem suam incisionem alias kroy dalmucium² canonicorum ac pellicium per se disponendo illuc magistris se moribus monstrare et representare debet, qui viso eius valore et labore ipsum in magistrum artificii pellificini admittere, creare et recipere de iure tenentur. Item ordinamus et statuimus per presentes, ut ipsi pellices Warschouienses labores pellificinos non falsificent neque ex pellibus murilegorum et pellibus animalium per se moriencium et stuquarku³ deinceps et per amplius labores artificio suum facient,

^a Następują nieprzekreślone litery: pr. zapewne omyłkowo napisany początek rzeczownika: patrum.

¹ Datę dzienną i miejsce wystawienia przywileju podaje wcześniejszy wpis pod tytułem Kransky [101°]: Anno et testibus ut supra feria quinta post sancti Viti in Warschouia. Datę roczną i świadków podaje pierwszy wpis na tejże karcie pod tytułem Ius Naborowo Stacio Zacrocimensis: Anno domini Millesimo Quadringentesimo etc. [s] LXXVIII - - presentibus dominis palatino Mazovie, Johanne Wysnensi, Jacobo Czyrnensi, Andrea Warschouiensi, Alberto Zacrocimensi, Jacobo Czechonoviensi castellanis.

² Dalmatica — dalmutia, por. Du Cange, *Glossarium Mediae et Infimae Latinitatis*, Niort 1884, III, s. 4—5.

³ Sztukwark (z niem. Stückwerk) por. A. Brückner, *Słownik etymologiczny języka polskiego*, Warszawa 1957, s. 556; J. Karłowicz, A. Kryński, W. Niedźwiedzki, VI, Warszawa 1915, s. 676; M. S. B. Linde, *Słownik języka polskiego t. V*, Lwów 1859, s. 616, gdzie sztukwark wyłącznie w znaczeniu mozaiki, inkruścacji w drzewie. Tu oznacza zapewne białą zszytą z drobnych kawałków.

parent, sed ex pellibus cuiuscunque generis et speciei existant animalium termino occisorum, bene, efficaciter et fideliter laborare debent. Similimodo pelliceas ex aliis pellifices civitatibus et opidis super ipsorum pelliceas ad fora communia [-adducere-] et nec ex mortuis (murilegorumque) pellibus factas ad ipsorum annualia fora adducere gracia vendendi debebunt. Si quis autem aliter fecerit, huic concessioni nostre contraveniendo, extunc huiusmodi laborem falsum et iniquum cum auxilio capitanei Warschouiensis plenam dicte fraternitati Warschouiensi recipiendi et iuxta exigenciam puniendi, corrigendi, destruendi et perimendi damus potestatem. Ceterum concedimus et statuimus dicte fraternitati Warszouiensi, ut omnes et singuli iuvenes, discipuli artificium pellificinum informari volentes per fertonem et dicam cere fraternitati prenominate dent et reponant, suisque magistris, apud quos discunt, ad tempus conventum et determinatum fideliter serviant nec fuge presidio ac quoquomodo sine consensu eius [s] evadant. In eventum in quem fugierunt aut aliter unus fugierit, extunc ipse profugus discipulus cuilibet homini huius artis erit suspectus malus cuilibet in honestate dissimilis tamdiu quoquoque [s] magistro, ad quem artificum didicet, fuerit reconciliatus et in toto satisfecerit. Preterea si aliquos familiaris seu sodalis artis pellificine septimanam^b laborans sibi aliquod novum invenerit aut celebraverit festum, ider per integram celebret septimanam nec quicquam laboret. Et eciam per integram laborans septimanam et die sabbato a labore surgens, tunc nichil precii a magistro, cui laborat, percipiat, secus est vero si quoquo die a labore licencia optenta surrexerit, totum septimanale^c precium percipere debet et levare. Nec eciam quisque sodalium apud pellificem, cui laborat, cum pecuniis, si quas ultra precium receperit, recedere debet, alios suspectus malus et in honestate hominibus huius artis erit dissimilis quoque magistro pellifici, a quo recessit, ad integrum satisfaciet. Et si inter dictos sodales lis, discordia, iniuria, differentia et iurgium orta fuerint, tociens seniores fraternitatis ipsos concordandi plenam habebunt potestatem, verum ipsis volentibus iurisdicio consulum ipsis denegari non potest. Sanximus eciam, ut nullus pellificum predicte fraternitatis unus ab alio familiam revocare, advocare et ad se allicere debebit precium sibi meliorando, alias approbatus et attestatus quartam lapidis cere irremisibiliter dande fraternitati pagabit, adungentes, quod magister pellifex volens recipere sodalem ad laborem prius sciscitetur, a quo [-rece-] et quomodo recessit magistro, alias negligens scrutari fertonem fraternitati solvere sit astrictus. Item filii pellificum in vita patrum suorum magistrari volentes unam sexagenam iatroitalium sicut alii luere alvis^d [s] communis debent fraternitati. Preter hec volumus et sanximus, ut sartores [f. 103] tunicas et pallia pellibus pilosis subducere deinceps non audeant nec cuique subducant. Preter premissa ordinamus presentibus, ut omnes et singuli fratres fraternitatis huius minores maioribus vocati obediant et reverenciam faciant, quoque ad exequias sive missas defunctorum celebrari solitas omnes presentes veniant sub pena unius grossi fraternitati repcenda tociens quoque contemserint.

Exivit.

^b septimatim.

^c septimale.

^d Alveus — *skrzynia*, por. *Słownik łaciny średniowiecznej w Polsce*, red. M. Plezia, I, Kraków 1953—1958, s. 451—452, poz. I/4.

Sąd ziemski warszawski na prośby przedstawicieli cechu piwowarów Nowej Warszawy wpisuje do ksiąg dokument Zygmunta Augusta króla polskiego, wydany 20 września 1558 w Warszawie, potwierdzający i uzupełniający przywilej burmistrza i rady Nowej Warszawy dla cechu piwowarów z 18 marca 1513.

AGAD, Akta Ziemi i Grodu Warszawskiego, Dissoluta nr 22, 690—692^v.

Privilegium Braseatorum Novae Civitatis Varshowiensis [690^v] Comparentes personaliter coram iudicio presenti terrestri famati Nicolaus Jabłoński, Mathias Volek, Joanes Cassuba, Albertus Lis, Franciscus Vielgosz, Stanisław Krol, cives braseatoresque Novae Civitatis Varszouiensis suo et totius fraternitatis braseatorum Novae Civitatis Varssouiensis^a produxerunt privilegium ipsis braseatoribus serviens, titulo et sigillo Sacrae Maiestatis Regiae maiori in serico appenso communitum, petierunt illud in acta presentia terrestria ingrossari admitti. Quo iudicium presens suscepto salvoque et omni^b prorsus suspitionis nota carente debite attento, hoc ipsum privilegium eorum, quamadmodum in suo tenore conscriptum habetur et cum subscriptione magnifici domini cancellarii Regni, inscribendum esse et acti-candum in acta presentia terrestria admisit et mandavit. Cuius tenor de verbo ad verbum sequitur et est talis.

Sigismundus Augustus Dei gratia rex Poloniae, magnus dux Lithuaniae, Russiae, Prussiae, Masouiae, Samogitiae etc. dominus et heres. Significamus tenore presentium quibus expedit universis et singulis, exhibuisse coram nobis certos consiliarios nostros nomine braseatorum tabernatorumque Novam Civitatem nostram Varsoviensem incolentium litteras pergameneas titulo et sigillo subappenso eiusdem civitatis communitas, braseatoribus tabernatoribusque, predictis pro bono illorum regimine concessas, sanas, salvas et integras nullique vicio aut suspicioni obnoxias, supplicasseque, ut eiusmodi litteras et omnia illarum contenta auctoritate nostra Regia approbare, ratificare et confirmare dignaremur. Quarum is tenor fuerat.

In nomine Domini amen. Et quia concordia parvae res crescunt, discordia magnae labuntur, sed necessitate ut facultate quaque dirigatur. Nos itaque David proconsul Novae Civitatis Varschouiensis, necnon Stanislaus Strzesz, Stanislaus Caudo consules aliique sedentes, Nicolaus Zambroch, Martinus Penkathy maiores

---

* Jak zaznaczono na wstępie, wszystkie dokumenty przygotowano do druku zgodnie z „Projektem instrukcji wydawniczej dla pisanych źródeł historycznych do połowy XVI wieku”. Tym samym zrezygnowano z modernizacji pisowni niniejszego przywileju, którego przekaz tylko o 10 lat przekracza przyjętą w instrukcjach wydawniczych cezurę. Pisownię jego cechują znamiona Stanislaus Strzesz, Stanislaus Caudo pisarza warszawskiego sądu ziemskiego.

^a Opuśczone nomine.

^b oni

¹ Najbliższego wpisu na składce pisanej tą samą ręką dokonano pod tytułem Ingrossatio Zastowo -- sabbato in crastino Omnium Sanctorum proximo anno domini Millesimo quingentesimo sexagesimo -- [688^v].

antiqui consulatus, scabinique [f. 691] protunc existentes, Joannes Skrzidlo, Joannes Szop, Joannes Wdziech, ceterique sedentes prefatae Novae Civitatis incolae, volentes suam facultatem adipiscendo et accelerando consularem presentiam, ex voluntate et consensu unanimi omnium braseatorum tabernatorumque illis admittere firmitatem volentes, decrevimus, declaramusque, per presentes notificamus et pronunc nostra declaratione animi declaramus et admittimus sub has forma verborum, cuius tenor in omnibus articulis, punctis et clausulis sequitur et est talis:

Primo quod nemo debet ducere alienam hoc est Piathkowiensem, Varacensem etc. super cerevisiam Varschouiensem, sed qui vult ducere alienam, solum pro mensa et usu suae domus ducat et non ad propinandum.

Item quicumque braseator protest laborare^c ac disponere braseum cuicumque tabernatori pro illius necessitate, ita tamen quod illi tabernatores non debent vendere braseum aliis tabernatoribus sive extraneis sive vicinis, sed emptores, quicumque sint, tenentur apud braseatores emere.

Item nullus braseatorum, qui debent laborare tabernatoribus brasea, non debent fovere circa braseatorium, alias *przi mielczuch u, aucas, anetas, gallos* et cetera animalia bruta nociva sive nocumenta facientia sicut porcos etc. Item si quis artis braseatoriae magister servitorem sibi convenerit ad serviendum et ille serviens voluerit informari eo artificio, talis prius debet esse in proba per duas septimanas. Et in illis duabus septimanis si sibi invicem complacebunt, debent mercipotum facere vocatis duobus fratribus eiusdem artificii. Super quem mercipotum magister suus tenetur dare vasculum cerevisiae valentem duos grossos, similiter et ille discipulus. Qui quidem discipulus per duos ibidem rogatos tenetur obligari ad exercitium prefatae artis ad duos annos continue discendo. In quibus annis magister suus tenetur illi dare sedecem grossos pro comparanda tunica. Et in ultimo anno magister suus tenetur illi admitere in proprio braseatorio elaborare viginti quatuor choros tritici pro illius necessitate et commodo, et non plus nec minus. Et si quis ausus fuerit erga fraternitatem aliter aut ultra facere, talis luet medium lapidis cerae eidem fraternitati. Post decursum vero duorum annorum ille discipulus debet ad alias civitates, ubi fuerint magistri eiusdem artis, visitare alias *vedrowacz* alios [691^v] duos annos. Et quando talis voluerit effici eiusdem artificii magister post talem visitationem, prius reponere debet fraternitati decem grossos. Et si noluerit coeteras civitates visitare, sed simpliciter magistrare, talis prius debet reponere fraternitati unam sexagenam grossorum.

Item quicumque ab extraneis civitatibus advenerit et hic Varszouiae ante non studuerit, et voluerit simpliciter laborare et fore ut ceteri magistri, talis prius reponere debet ad fraternitatem tres sexagenas grossorum. Et insuper hoc tenetur sui veri et certi exercitii eiusdem artis litteras a suo priori magistro pro se spectantes sub iuramento ac testimonio probo fraternitati presentare, in qua civitate studuerit.

Item ex eadem fraternitate duo fratres eiusdem artificii tenentur in duabus septimanis visitare braseatoria, ubicunque disponentur brasea, et diligenter considerare, ne aliqua falsitas in purum granum tritici immisceatur. Et ubicunque illi duo fratres invenerint aliquam falsitatem apud quemcunque fratrem eiusdem artis, talem debent solimet in conventionem fraternitatis corrigere in una dica cerae nulli applaudendo. Sed omnes et singuli braseatores tenentur ex puro grano tritici brasea facere nulla falsitate mixta. Si vero voluerit facere ac disponere braseum hordaceum [s], tunc *-in-* debet in parte et in loco speciali a puro grano triticeo servare.

Item si aliquis ex fratribus eiusdem fraternitatis impediverit alio fratri forum

^c labore.

in emendis frugibus sicut tritici etc. et fuerit attestatum et approbatum super talem, talis luet penam unam dicam cereae, quicumque sit. Similiter si quis ex prefata fraternitate extra civitatem exierit ad emendum triticum sive hordeum, que spectant pro dispositione brasei, et talis attestatus et approbatus fuerit, talis corrigatur per fratres eadem pena.

Item unusquisque braseator, quando ab aliquo extraneo susceperit bona sive de puro grano triticeo sive hordeo aut de communi grano, debet vocare duos fratres eiusdem artis et illis ostendere illa bona sibi tradita ad disponendum braseum. Et hoc propter aliquam suspicionem. Similiter etiam quando extrahit de braseatorio alias zmiel [f. 692] czucha. Et ab uno quoque braseo debet accipere per quatuor grossos et non plus et hoc ut eo melius et accuratius labores braseorum attentent.

Item omnes et singuli cuiuscunque status sive conditionis posunt habere in sua propria hereditate braseatorium proprium sive etiam emptum vel quovismodo acquisitum, sub hac tamen conditione, quod debet habere ac fovere in illo bene expertum discipulum eiusdem artificii et hoc propter suspicionem falsitatis. Quod braseatorium etiam fratres debent visitare et diligenter conspiciere, ne aliqua falsitas immisceatur. Que si inveniatur, tunc illum discipulum suum eiusdem artificii debent corrigere in conventionem eiusdem fraternitatis more suo.

Item quilibet frater quolibet die dominico Quatuor Temporum debet dare sex obellos ad fraternitatem. Item si quis frater obieret, tenentur fratres moniti et requisiti alias obszylani signo suae fraternitatis omnes et singuli ad sepeliendum funus ad ecclesiam portare et sepelire ut decet. Et si aliquis admonitus et requisitus non ierit, sive recusaverit ire, penam luet, scilicet medientem. Similiter in exequiis quicumque non fuerit, medientem tenetur reponere.

Item quandocunque, sive ferialibus sive festivis diebus, pro necessitate aliqua reipublice eiusdem artificii sive pro administranda iusticia tam vicino quam extraneo, fratres eiusdem artificii moniti ac requisiti signo suae fraternitatis fuerint ad seniores, protunc per eosdem fratres electum, tenentur convenire, sive per uxorem sive per famulum, et hoc si solus occupatus fuerit aliquo arduo ac diligenti negotio per quod subiceret damnum vel, si absens fuerit a domo sua, tamen uxor eius tenetur venire et illum apud seniores ceterosque fratres excusare ac coram illis veritatem dicere, si taliter sit ut narrat. Quod si talis aliqua temeritate, monitus et requisitus, noluerit venire, talis penam luet unum medientem.

Item quicumque frater eiusdem fraternitatis inventus fuerit in aliquo excessu sive accidente, talis tenetur corrigi in conventionem generali fratrum. Quod si noluerit acquiescere [692°] correctioni fraternitatis, sed immo repugnaverit et se ad consules civitatis Varschouiensis provocaverit, talis luet penam cereae lapidem ad eam fraternitatem.

Item omnes eiusdem artificii magistrorum filii, volentes exercere officium magisterii, tenentur reponere in primo ingressu decem grossos ad fraternitatem sine quavis repugnatione.

Item omnes et singuli tenentur attendere ordinem alias kolye adventus sui ad molendinum et unus alium non anticipare in appositione brasei alias wnassipaniu slodv wkosch. Quod si aliquis aliquem ex fraternitate presentis artificii anticipaverit, ut dictum est, et super eum attestatum approbatumque fuerit, talis luet penam, unam dicam cereae, ad eandem fraternitatem.

Item quolibet anno fratres eiusdem artificii de fisco suae fraternitas diebus Quatuor Temporum tenentur dare ad vigiliis per sex grossos ad ecclesiam parochialem propriam Novae Civitatis Varschouiensis et non aliunde, quociens per unum

venerit dies Quatuor Temporum, sine quavis procrastinatione. Hec acta sunt in domo sive pretorio solidae residentiae nostrae presentibus ibidem famatis viris ac dominis: Dauide proconsule, Stanislao Strzesch, Joanne Locziwoda, Joanne Schop aliisque quam plurimis testibus ac eiusdem fraternitatis fratrum senioribus. Et in maiorem ac firmiorem huius rei evidentiam ac robur sigillum nostrae civitatis Novae Varschouiensis applicamus et apponimus necnon appendimus. Actum et datum in loco et domo qua supra feria quinta ante dominicam Ramis Palmarum proxima, anno nativitatis Christi Millesimo quingentesimo Decimo tertio.

Ad quos quidem supra scriptos articulos, praefatis braseatoribus per officium civile Varschouiense predictum concessos, nos Sigismundus Augustus Rex praefatus, adducti supplicationibus eiusmodi consiliariorum nostrorum pro parte eorundem braseatorum apud nos interpositis, hos infrascriptos articulos denuo eisdem braseatoribus dandos et prioribus articulis eorum prescriptis adiungendos esse putavimus, videlicet ut quilibet socius in artificio braseatorio sufficienter edoctus, undecunque huc ad civitatem predictam Varschouiensem laboris causa veniens, statim seniore huius artificii adeat, alioqui id facere negligens lapide cerae puniatur. Senior vero predicti artificii a socio eiusmodi requisitus ipsi magistrum, apud quem laboret, [f. 693] ordinare tenebitur. Item nullus magister atque socius prefati artificii alium eiusdem fraternitatis evocabit ad consulatum, nisi prius rem detulerit ad seniores contubernii. Quod si seniores partes ipsas non pacificaverint, tunc primum causa eiusmodi ad officium civile deducatur decidenda contrarium autem faciens multetur lapide cerae, prout quidem damus et adiungimus. Tamquam hos quam illos in omnibus eorum punctis, clausulis, condicionibus et articulis auctoritate nostra regia approbamus, ratificamus et confirmamus, vimque et robur debitae firmitatis obtinere debere decernimus, in quantum in usu eorum existunt, braseatores prefati quos antea concessos obtinent harum testimonio litterarum, quibus sigillum nostrum est subappensum. Datum Varschoviae ante festum s. Mathei apostoli proximo anno domini Millesimo quingentesimo quinquagesimo octavo, regni nostri vigesimo nono.

Relatio magnifici Joannis de Ocziesszino Regni Poloniae cancellarii, Cracovensis generalis ac Oswyaczimensis, Zatoriensis, Sandecensis, Olschstinensisque etc. capitanei.

Joannes Ocziieski R. P. cancellarius subscripsit.